

LUCJAN ŚWITO

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

lucjan.swito@uwm.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6392-4599>

OGRANICZENIE SPRAWOWANIA KULTU RELIGIJNEGO
W CZASIE EPIDEMII COVID-19 W POLSCE.
WYMIAR PRAWNY

RESTRICTING RELIGIOUS WORSHIP DURING THE COVID-19 EPIDEMIC IN POLAND.
LEGAL DIMENSION

Abstract: The functioning of religious communities in the public space during the period of increased disease related to the COVID-19 pandemic raises a number of socially important questions. On the one hand, these are questions about the attitude of religious communities in the fight against the SARS-CoV-2 coronavirus and whether during this period of increased trial for entire societies, churches and religious associations in Poland cooperate with countries to achieve the common good? On the other hand, there are questions about the extent to which state authorities are entitled to impose a specific behavior on religious communities and are there limits to state interference in the autonomy of religious communities in the time of the coronavirus pandemic? The above questions fit into the issue of the broadly understood relationship between the state and churches and other religious associations and touch upon an aspect of these relationships which – due to the unprecedented nature and scale of the pandemic itself – has not yet been the subject of much attention of modern science. The article is an attempt to answer these questions.

Keywords: coronavirus; pandemic; COVID-19; SARS-CoV-2; churches and religious associations; church–state relations; autonomy of religious communities

WPROWADZENIE

Pandemia COVID-19, wywołana koronawirusem SARS-CoV-2, jest wyzwaniem nie tylko dla medycyny. Gwałtowne i niekontrolowane rozprzestrzenianie się patogenów to niewątpliwie poważne zagrożenie dla życia i zdrowia obywateli, ale jest i zjawiskiem, które upośledza życie społeczne

w wielu jego wymiarach, również związanym z praktykowaniem kultu religijnego. Ograniczenie aktywności, w tym aktywności religijnej, wymuszone koniecznością zachowania społecznego dystansu, wywołuje szereg skutków negatywnych w wymiarze zarówno jednostkowym, jak i wspólnotowym.

Dla osób wierzących (wyznawców różnych religii) udział w nabożeństwach i obrzędach religijnych ma wymiar duchowy, ale bywa też sposobem zachowania wewnętrznej równowagi. W sytuacji pozostawania w przymusowej kwarantannie, przy ograniczonej stymulacji zmysłowej i odcięciu od regularnych zajęć, pozbawienie dostępu do praktyk religijnych oznacza dla wielu osób wierzących także brak dostępu do metod radzenia sobie ze stresem i lękiem.

Dla podmiotów konfesyjnych, zwłaszcza tych o znaczącej liczbie wiernych, prowadzenie działalności w obliczu pandemii jest przede wszystkim wyzwaniem o niespotykanym dotychczas charakterze i skali, które wymaga wprowadzenia zmian nie tylko *stricte* organizacyjnych, ale często też i takich, które odnoszą się do form sprawowania kultu.

Funkcjonowanie wspólnot religijnych w przestrzeni publicznej w okresie wzmożonych zachorowań na COVID-19 rodzi szereg pytań ważnych społecznie. Z jednej strony są to pytania o to: Jaką postawę wspólnoty religijnej przyjmują w walce z koronawirusem SARS-CoV-2? Czy w tym okresie wzmożonej próby dla całych społeczeństw Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce współdziałają z państwami dla realizacji dobra wspólnego? Z drugiej strony, pojawiają się także pytania i o to: W jakim zakresie władze państwowe uprawnione są do narzucania wspólnotom religijnym określonego sposobu zachowania się i czy istnieją granice ingerencji państwa w autonomię wspólnot religijnych w dobie pandemii walki z koronawirusem? Czy wprowadzenie przez władzę świecką np. limitu wiernych, którzy mogą uczestniczyć w publicznym sprawowaniu kultu, pozostaje w zgodzie z ową gwarantowaną przez państwo autonomią Kościołów i związków wyznaniowych? Jeśli weźmie się pod uwagę to, że np. zgodnie z kan. 1221 KPK¹, obowiązującego wiernych Kościoła katolickiego, wstęp do kościoła podczas sprawowanych świętych czynności musi być wolny i bezpłatny, zaś w myśl kan. 843 § 1 KPK: „Święci szafarze nie mogą odmówić sakramentów tym, którzy właściwie o nie proszą, są odpowiednio przygotowani i prawo nie wzbrania im ich przyjmowania” – to czy ograniczanie tego dostępu mocą rozporzą-

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.

dzenia nie stanowi władczej ingerencji państwa w sferę sprawowania kultu religijnego? Nie sposób wreszcie nie zapytać i o to: Czy wprowadzone dotychczas (stan na 1 czerwca 2021 r.) ograniczenia w zakresie organizacji sfery kultu religijnego w dobie COVID-19 są jasne i w pełni oparte na konstytucyjnych standardach wolności religijnej, w jej wymiarze instytucjonalnym i jednostkowym?

Pytania te wpisują się w zagadnienie szeroko pojętej relacji pomiędzy państwem a Kościołami oraz innymi związkami wyznaniowymi i dotyczą takiego aspektu tych relacji, który – ze względu na bezprecedensowy charakter i skalę samej pandemii – nie był jeszcze przedmiotem szerszej uwagi nauki współczesnej². Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na te pytania.

1. REGULACJE DOTYCZĄCE NAKAZÓW I ZAKAZÓW WPROWADZONYCH NA TERYTORIUM RP W ZWIĄZKU Z WYSTĄPIENIEM EPIDEMII COVID-19 I ICH ZAKRES PRZEDMIOTOWY ODNOSZĄCY SIĘ DO KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

W marcu 2020 r. Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła, że epidemia koronawirusa osiągnęła poziom pandemii światowej. W Polsce stan zagrożenia epidemicznego wprowadzono rozporządzeniem Ministra Zdrowia z 13 marca 2020 r.³, a następnie rozporządzeniem Ministra Zdrowia z 20 marca 2020 r.⁴ ogłoszono stan epidemii.

Ogłaszając stan epidemii, ustawodawca wprowadził szczególne rozwiązania prawne, które zawarte zostały m.in. w ustawie z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych

² Na ten temat pisali m.in.: M. SITARZ, *The right of Christ's faithful to the Holy Sacraments during pandemic conditions*, „TeKa Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 14 (2021), nr 1, s. 337-344; J. KRZEWICKI, *Relacje Kościoł–Państwo w Polsce wobec COVID-19*, „Kościół i Prawo” 9(22) 2020, nr 1, s. 83-100; A. MADERA, *Some preliminary remarks on the impact of COVID-19 on the exercise of religious freedom in the United States and Italy*, „Rivista telematica” 2020, nr 16 (<https://www.statoechiese.it>); T. DI IORIO, *La quarantena dell'anima del civis-fidelis. L'esercizio del culto nell'emergenza sanitaria da Covid-19 in Italia*, „Rivista telematica” 2020, nr 11 (<https://www.statoechiese.it>).

³ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz.U. z 2020 r., poz. 433.

⁴ Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 491.

nimi sytuacji kryzysowych⁵, a także w ustawie z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem Covid-19⁶. Istniejącą sytuację epidemiologiczną regulowały (i regulują nadal) również przepisy ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi⁷.

Poza wymienionymi ustawami, w okresie od marca 2020 r. do końca czerwca 2021 r. w przestrzeni prawnej pojawiło się kilkadziesiąt rozporządzeń Rady Ministrów w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii. Zgodnie z art. 92 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.⁸ rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji RP, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Rozporządzenia Rady Ministrów dotyczące szczególnych rozwiązań związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, wydane zostały na podstawie delegacji ustawowej zawartej w art. 46a i art. 46b pkt 1-6 i 8-13 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych.

Art. 46a tej ustawy upoważnia Radę Ministrów do wydania rozporządzenia określającego zagrożony obszar wraz ze wskazaniem rodzaju strefy, na którym wystąpił stan epidemii lub stan zagrożenia epidemicznego, oraz rodzaj stosowanych rozwiązań – w zakresie podanym w art. 46b tej ustawy. Stosownie natomiast do tego artykułu w rozporządzeniu można ustanowić: czasowe ograniczenie określonych zakresów działalności przedsiębiorców, czasową reglamentację zaopatrzenia w określonego rodzaju artykuły, obowiązek poddania się badaniom lekarskim oraz stosowania innych środków profilaktycznych i zabiegów przez osoby chore i podejrzane o zachorowanie, obowiązek poddania się kwarantannie, miejsce kwarantanny, czasowe ograniczenie korzystania z lokali lub terenów oraz obowiązek ich zabezpieczenia, nakaz ewakuacji w ustalonym czasie z określonych miejsc, terenów i obiektów, nakaz lub zakaz przebywania w określonych miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach, zakaz opuszczania strefy zero przez osoby chore i podejrzane o zachorowanie oraz nakaz określonego sposobu przemieszczania się, nakaz zakrywania ust i nosa, w określonych okolicznościach, miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach, wraz ze sposo-

⁵ Dz.U. z 2020 r., poz. 374 [dalej: ustawa covidowa z marca 2020 r.].

⁶ Dz.U. z 2020 r., poz. 2112.

⁷ Dz.U. z 2020 r., poz. 1845 ze zm. [dalej: ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych].

⁸ Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.

bem realizacji tego nakazu (art. 46b pkt 2-13 ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych).

Ponadto art. 46b pkt 1 wymienionej ustawy przewiduje, że w omawianym rozporządzeniu Rada Ministrów może wprowadzić ograniczenia, obowiązki i nakazy, o których mowa w jej art. 46 ust. 4. Przepisem tym w drodze rozporządzenia można ustanowić: czasowe ograniczenie określonego sposobu przemieszczania się, czasowe ograniczenie lub zakaz obrotu i używania określonych przedmiotów lub produktów spożywczych, czasowe ograniczenie funkcjonowania określonych instytucji lub zakładów pracy, zakaz organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności, obowiązek wykonania określonych zabiegów sanitarnych, jeżeli wiąże się on z funkcjonowaniem określonych obiektów produkcyjnych, usługowych, handlowych lub innych obiektów, nakaz udostępnienia nieruchomości, lokali, terenów i dostarczenia środków transportu do działań przeciwepidemicznych przewidzianych planami przeciwepidemicznymi, obowiązek przeprowadzenia szczepień ochronnych, o których mowa w art. 46 ust. 3 tej samej ustawy, oraz grupy osób podlegające tym szczepieniom, rodzaj przeprowadzanych szczepień ochronnych.

Ani ustawa o zwalczaniu chorób zakaźnych, ani ustawa covidowa z 2 marca 2020 r., ani też żadna z ustaw wydanych po tej dacie nie odnosi się *expressis verbis* do kwestii związanych ze sprawowaniem kultu religijnego w dobie epidemii i żadna z nich nie statuuje też jakichkolwiek ograniczeń w tej materii.

Ograniczenia takie wprowadzone zostały na terytorium Rzeczypospolitej wymienionymi rozporządzeniami Rady Ministrów dotyczącymi szczególnych rozwiązań związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. Ograniczenia te – w zakresie obejmującym kult religijny – odnosiły się do trzech zasadniczych aspektów: wprowadzenia limitu liczby wiernych podczas publicznego sprawowania kultu (początkowo zarówno w trakcie kultu sprawowanego na zewnątrz, jak i w obiektach sakralnych), wprowadzenia obowiązku zasłaniania nosa i ust w czasie sprawowania kultu religijnego, a także zakazu organizowania przez Kościoły i inne związki wyznaniowe innych zgromadzeń i imprez, przy czym ograniczenia te podlegały zmianom w zależności od rozwoju sytuacji epidemicznej w kraju i ujmowano je różnie.

Nie kusząc się o szczegółową analizę wszystkich kilkudziesięciu rozporządzeń, w celu zobrazowania zmian zachodzących w omawianej materii dość powiedzieć, że w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów

w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁹ przepis § 8 ust. 1 pkt 3 wprowadzał czasowe ograniczenie w sprawowaniu kultu religijnego w miejscach publicznych, w tym w budynkach i innych obiektach kultu religijnego, przy czym w przepisie § 9 ust. 1 pkt 3 wyjaśniono, że ograniczenia te polegają na obowiązku zapewnienia, aby w trakcie sprawowania kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych, na danym terenie lub w danym obiekcie znajdowało się łącznie, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz pomieszczeń, nie więcej niż: a) 50 osób, wliczając w to uczestników i osoby sprawujące kult religijny lub osoby dokonujące pochowania, lub osoby zatrudnione przez zakład czy dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu – w okresie od dnia 12 kwietnia 2020 r. do odwołania, b) 5 uczestników, oprócz osób sprawujących kult religijny lub osób dokonujących pochowania, lub osób zatrudnionych przez zakład czy dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu – w okresie od dnia 1 kwietnia 2020 r. do dnia 11 kwietnia 2020 r.

Analogiczne brzmienie przepisu § 8 ust. 1 pkt 3 utrzymano w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r.¹⁰, z tym że w § 9 ust. 1 pkt 3 wyjaśniono, iż ograniczenia te do dnia 19 kwietnia 2020 r. polegają na obowiązku zapewnienia, aby w trakcie sprawowania kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych, na danym terenie lub w danym obiekcie znajdowało się łącznie, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz pomieszczeń, nie więcej niż 5 uczestników, oprócz osób sprawujących kult religijny lub osób dokonujących pochowania, lub osób zatrudnionych przez zakład, lub dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu, a zgodnie § 9 ust. 2 w okresie od 20 kwietnia 2020 r. do odwołania ograniczenia sprawowania kultu religijnego w miejscach publicznych, w tym w budynkach i innych obiektach kultu religijnego, polegają na obowiązku zapewnienia, aby w trakcie sprawowania kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych, na danym terenie lub w danym obiekcie znajdowało się łącznie, zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz pomieszczeń, nie więcej niż 50 osób, wliczając w to uczestników i osoby sprawujące kult religijny lub osoby dokonujące pochowania, lub osoby zatrudnione przez zakład, lub dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu. Zgodnie natomiast z § 14 ust. 1 pkt 2 do odwołania wprowadzono zakaz organizowania innych zgromadzeń i imprez w ramach działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych. W § 18 tego rozporządzenia wprowadzono też zapis stanowiący, że od dnia 16 kwietnia 2020 r. do odwołania nakłada się obowiązek zakrywania, za pomocą części odzieży, maski

⁹ Dz.U. z 2020 r., poz. 566.

¹⁰ Dz.U. z 2020 r., poz. 658.

albo maseczki, ust i nosa podczas przebywania poza adresem miejsca zamieszkania lub stałego pobytu, co oznaczało nakaz obowiązkowego zakrywania ust i nosa podczas udziału w sprawowaniu kultu religijnego. Zapis powyższy zmodyfikowano w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2020 r.¹¹ w ten sposób, że przyjęto, iż obowiązku zakrywania ust i nosa nie stosuje się do duchownego sprawującego kult religijny, w tym czynności lub obrzędy religijne.

Z kolei w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r.¹² w odniesieniu do limitu osób uczestniczących w sprawowaniu kultu przyjęto, że ograniczenie polega na tym, że od dnia 20 kwietnia 2020 r. – w trakcie sprawowania kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych, w budynku użyteczności publicznej przeznaczonym na potrzeby kultu religijnego znajdował się 1 uczestnik na 15 m² powierzchni tego budynku, oprócz osób sprawujących kult religijny – na cmentarzu znajdowało się nie więcej niż 50 uczestników podczas jednego pogrzebu, oprócz osób sprawujących kult religijny, osób dokonujących pochowania lub osób zatrudnionych przez zakład lub dom pogrzebowy. Zgodnie natomiast z § 18 ust. 2 pkt 6 tego rozporządzenia obowiązku zakrywania nosa i ust nie stosuje się do duchownego sprawującego kult religijny, w tym czynności lub obrzędy religijne, a w przypadku braku duchownego – innej osoby sprawującej kult religijny, podczas jego sprawowania. Regulacja ta uległa zmianie w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 2 maja 2020 r.¹³, w którym przyjęto, że wymienionego obowiązku nie stosuje się do sprawującego kult religijny podczas jego sprawowania.

Zgodnie natomiast z § 25 ust. 1 pkt 2 lit. d oraz ust. 3 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 19 marca 2021 r.¹⁴ zmodyfikowanym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 25 marca 2021 r.¹⁵, obowiązek zakrywania ust i nosa obowiązuje w miejscach ogólnodostępnych, w tym m.in. w budynkach użyteczności publicznej przeznaczonych na potrzeby kultu religijnego, a także w trakcie sprawowania kultu religijnego, w tym czynności lub obrzędów religijnych, w budynku użyteczności publicznej przeznaczonym na potrzeby kultu religijnego oraz na cmentarzu. Stosownie do § 25 ust. 3 pkt 8 wskazanego rozporządzenia obowiązek ten nie stosuje się do osoby sprawującej kult religijny w trakcie jego sprawowania. Zgodnie natomiast do przepisu

¹¹ Dz.U. z 2020 r., poz. 673.

¹² Dz.U. z 2020 r., poz. 697.

¹³ Dz.U. z 2020 r., poz. 792.

¹⁴ Dz.U. z 2021 r., poz. 512.

¹⁵ Dz. U. z 2021 r., poz. 546.

§ 25 ust. 4 nie stosuje się również do osób zawierających związek małżeński – w tym również przed osobą duchowną.

Przepis § 26 ust. 8 pkt 1 i 2 rozporządzenia stanowił z kolei, że zgromadzenie organizowane w ramach działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych może się odbywać pod warunkiem, że w przypadku, gdy odbywa się ono w budynkach i innych obiektach kultu religijnego, znajduje się w nich, przy zachowaniu odległości nie mniejszej niż 1,5 m, nie więcej uczestników niż 1 osoba na 15 m² powierzchni, oprócz osób sprawujących kult religijny lub osób dokonujących pochowania, lub osób zatrudnionych przez zakład, lub dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu, oraz że uczestnicy realizują nakaz zakrywania ust i nosa, z wyłączeniem osób sprawujących kult religijny, a w przypadku gdy zgromadzenie odbywa się na zewnątrz, pod warunkiem, że uczestnicy przebywają w odległości nie mniejszej niż 1,5 m od siebie i realizują nakaz zakrywania ust i nosa, z wyłączeniem osób sprawujących kult religijny. W myśl § 26 ust. 9 przed wejściem do budynków i innych obiektów kultu religijnego informuje się o limicie osób, o którym mowa w ust. 8 pkt 1, oraz podejmuje środki zapewniające jego przestrzeganie.

2. OGRANICZENIA W SPRAWOWANIU KULTU RELIGIJNEGO – WĄTPLIWOŚCI I PARADOKSY

Wskazane wyżej przepisy regulujące kwestię ograniczeń związanych ze sprawowaniem kultu religijnego *prima facie* wydają się jasne. Przy bliższej jednak analizie okazuje się, że budzą one wątpliwości we wszystkich kluczowych aspektach. Zważywszy na fakt, że wraz z ograniczeniami wprowadzono również i określone sankcje, pojawia się pytanie: Kogo karać, za co, na jakiej podstawie i na jaką karę?

2.1. Podstawa normatywna ograniczeń

Zgodnie z art. 53 ust. 1 Konstytucji RP każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii, przy czym w myśl ust. 2 tej normy „wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz

prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”. Zgodnie natomiast z art. 25 ust. 3 Konstytucji RP stosunki między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego.

Nie wchodząc w całą głębię problematyki dotyczącej relacji pomiędzy państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi¹⁶, dość powiedzieć, że zasada wzajemnego poszanowania autonomii oraz wzajemnej niezależności wymienionych podmiotów obejmuje m.in. niezależność organizacyjną Kościołów i innych związków wyznaniowych. W swoim podstawowym rozumieniu oznacza to zdolność wspólnot konfesyjnych do tworzenia i rządzenia się własnym prawem wewnętrznym. Związki religijne mogą swobodnie określać swoje założenia teologiczne (doktrynalne, dogmatyczne), a także sposoby praktykowania i oddawania kultu religijnego, w tym odprawiać publicznie i zbiorowo nabożeństwa i modły. Regulowanie spraw dotyczących zasad celebrowania kultu religijnego oraz warunków uczestnictwa w nim znajduje się poza jurysdykcją jakichkolwiek organów państwowych¹⁷.

Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób (art. 53 ust. 5 Konstytucji RP), przy czym ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP). Zasada ta znalazła swój wyraz również m.in. w art. 3 i 27 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁸, z których wynika, że działalność Kościołów oraz uzewnętrznianie religii mogą podlegać ustawowym ograniczeniom jedynie ze względu na koniecz-

¹⁶ Szerzej zob. m.in. P. BORECKI, *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 15 (2012), s. 85-109; P. BORECKI, *Geneza modelu relacji państwo–kościół w konstytucji RP*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2008; A. MEZGLEWSKI, H. MISZTAŁ, P. STANISZ, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa: C.H. Beck 2011; J. KRUKOWSKI, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2000.

¹⁷ A. MEZGLEWSKI, H. MISZTAŁ, P. STANISZ, *Prawo wyznaniowe*, s. 82-83; P. BORECKI, *Geneza modelu relacji państwo–kościół*, s. 89-109.

¹⁸ Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155.

ność ochrony bezpieczeństwa publicznego, porządku, zdrowia lub moralności publicznej albo podstawowych praw i wolności innych osób. Podkreślić warto, że art. 6 ust. 2 tej ustawy wyraźnie zabrania państwu zmuszania obywateli do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych.

Przenosząc powyższe uwagi na grunt zagadnienia tytułowego stwierdzić trzeba, że wymienione ograniczenia w zakresie sprawowania kultu religijnego, w oczywisty sposób wkraczające w sferę autonomii Kościołów i związków wyznaniowych, nie zostały wprowadzone na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mocą ustawy, lecz aktem normatywnym niższego rzędu – rozporządzeniem. Jednoznacznie dowodzi to, że zostały one wprowadzone bez właściwej podstawy prawnej. Żaden z przepisów stanowiących podstawę do wydania przytoczonych rozporządzeń nie odnosi się też wprost do wolności uzewnętrzniania religii, w związku z czym nie można przyjąć, aby którykolwiek z tych przepisów wypełniał wymóg wynikający z art. 53 ust. 5 Konstytucji RP¹⁹.

Wobec tego, że restrykcje w sprawowaniu publicznego kultu religijnego w ramach przeciwdziałania rozwojowi pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 ustanowiono w drodze rozporządzeń wydanych bez upoważnienia ustawowego, nie ulega wątpliwości, iż zostały one wprowadzone w sposób niezgodny z art. 53 ust. 5 oraz art. 31 ust. 3 w zw. z art. 53 ust. 2 Konstytucji RP.

2.2. Pytanie o sens i proporcjonalność wprowadzanych limitów osób uczestniczących w publicznym kulcie religijnym

To, że patogen SARS-CoV-2 przenosi się drogą kropelkową i jego rozpowszechnianie się może zostać ograniczone jedynie poprzez wprowadzenie daleko idących obostrzeń w kontaktowaniu się ludzi między sobą, jest oczywiste²⁰. Żadnych wątpliwości nie budzi również i to, że w takim stanie rzeczy wprowadzenie limitu osób jednocześnie uczestniczących w określonych zgromadzeniach jest – co do zasady – zabiegiem uzasadnionym i słusznym. Pytaniem otwartym pozostaje jednak, jakie względy legły u podstaw wyrażonego przez organy władzy wykonawczej przekonania, że niezbędne jest wprowadzenie ograniczenia liczby wiernych uczestniczących w sprawowa-

¹⁹ Zob. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich do Prezesa Rady Ministrów z 4 czerwca 2020 r., VII.565.461.2020.ST, s. 17, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/do%20Prezesa%20RM%20ws%20naruszania%20praw%20i%20wolności%20w%20czasie%20pandemii%2C%204.06.2020_0.pdf [dostęp: 29.05.2021].

²⁰ Zob. rekomendacje Światowej Organizacji Zdrowia World Health Organization, COVID-19 – strategy update, <https://www.who.int/docs/> [dostęp: 29.09.2021].

niu kultu religijnego odpowiednio do (jak podano wyżej) 50 osób, 5 wiernych, a następnie 1 uczestnika na 15² (później 10 m²) powierzchni obiektu, w którym kult był sprawowany. Żadna z informacji, jakie przedstawiono społeczeństwu w związku z publikacją kolejnych rozporządzeń, nie zawierała w tej materii jakichkolwiek odwołań do stosownych badań epidemicznych czy wyjaśnień wirusologów. Nie sposób zatem ustalić, czy wprowadzenie takich a nie innych wskaźników faktycznie pozostaje w bezpośrednim związku z transmisją koronawirusa i czy – w takiej proporcji – jest konieczne²¹.

Wątpliwości budzi zwłaszcza wprowadzenie obowiązującego od 25 marca do 19 kwietnia 2020 r. limitu wiernych do 5 osób, co *de facto* sprowadzało się do drastycznego uniemożliwienia wiernym uczestniczenia w publicznym praktykowaniu kultu religijnego w świątyni. Wątpliwości te dodatkowo potęguje fakt, iż ów limit 5 osób obowiązywał bez względu na powierzchnię i kubaturę świątyni, a więc w jednakowym stopniu dotyczył zarówno okazałych katedr i bazylik, jak i niewielkich kapliczek. Ustanowienie identycznych, arbitralnych limitów obowiązujących we wszystkich obiektach sakralnych trudno uznać za działanie racjonalne.

2.3. Problem sankcji

Niezależnie od wskazanych wątpliwości natury fundamentalnej stwierdzić trzeba, że również i w pozostałych kwestiach „regulacje covidowe” w zakresie odnoszącym się do sprawowania kultu religijnego w pełni jasne nie są.

Na wstępie zauważyć należy, iż analizowane rozporządzenia nie określają wprost, na kim spoczywa obowiązek dopełnienia wymogów związanych z wprowadzonymi ograniczeniami, jak respektowanie tych ograniczeń weryfikować i kto w związku z tym ponosić będzie odpowiedzialność w sytuacji niedostosowania się do nich.

W przypadku zapisu stanowiącego, że przed wejściem do budynków i innych obiektów kultu religijnego informuje się o limicie osób, oraz podejmuje środki zapewniające jego przestrzeganie, raczej nie ulega wątpliwości, że obowiązek ten spoczywa na podmiocie odpowiedzialnym za organizowanie kultu w danym obiekcie. Weryfikacja tego obowiązku jest dość prosta, zaś to, kto jest podmiotem organizującym kult religijny w konkretnym obiekcie, określa prawo wewnętrzne danego Kościoła i innego związku wyznaniowego.

²¹ Szerzej zob. M. OLSZÓWKA, K. DYDA, *Analiza konstytucyjności ograniczeń w korzystaniu z wolności religii podczas pandemii koronawirusa w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 23 (2020), s. 441-469.

Na przykład art. 8 ust. 2 Konkordatu²² (i podobnie art. 15 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej²³) jednoznacznie stanowi, że organizowanie kultu publicznego należy do władzy kościelnej zgodnie z przepisami prawa kanonicznego i z zachowaniem odpowiednich przepisów prawa polskiego.

Za brak informacji o limicie osób oraz za niepodjęcie środków, które miałyby zapewnić przestrzeganie tego limitu w danym obiekcie, odpowie zatem – ujmując rzecz w uproszczeniu – określony przedstawiciel podmiotu konfesyjnego (w Kościele katolickim będzie to najczęściej proboszcz czy przełożony wspólnoty zakonnej).

W odniesieniu jednak do pozostałych „ograniczeń covidowych”, tj. wymogu zachowania określonego dystansu i noszenia maseczek, wskazanie tego, na kim spoczywa odpowiedzialność za nieprzestrzeganie tych obostrzeń w trakcie sprawowania kultu religijnego – rodzi trudności. Uznanie, że również i w tym przypadku odpowiedzialność spoczywa na tym, kto kult organizuje, byłoby dowodem stosowania tzw. odpowiedzialności zbiorowej i swoistym paradoksem. Posługując się przykładem wskazanym powyżej, zauważyć bowiem należy, że o ile proboszcz może mieć wpływ na to, ile osób do kościoła wejdzie, o tyle z reguły nie ma już żadnego wpływu na to, czy uczestnicy nabożeństwa zachowają pomiędzy sobą przepisany dystans oraz czy w jego trakcie nie zdejmą maseczki. Analogiczne uwagi odnieść należy również do sprawowania kultu religijnego poza obiektem. Jeżeli w przypadku sprawowania kultu religijnego na zewnątrz, osoby uczestniczące w nim nie dostosują się do wymogu zachowania pomiędzy sobą dystansu nie mniejszego niż 1,5 m lub też wymogu zasłaniania ust i nosa, podmiot organizujący to zgromadzenie (ktokolwiek nim jest) nie ma w praktyce żadnej możliwości realnego wyegzekwowania respektowania wspomnianych zasad.

W tym kontekście przypomnieć też warto, że analizowane przepisy nakładają wprost na podmioty konfesyjne jedynie obowiązek informowania o dopuszczalnej liczbie osób i obligują je tylko do podjęcia takich środków, które mają umożliwić zachowanie wskazanego limitu w obiektach sakralnych. Nie nakazują natomiast podmiotom konfesyjnym wprowadzenia innych środków kontrolujących wiernych w zakresie przestrzegania obowiązujących ograniczeń, w tym takich, które miałyby dodatkowo obligować uczestników nabożeństw do zachowania dystansu społecznego i noszenia maseczek.

²² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.

²³ Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.

W świetle tych uwag należałoby zatem uznać, że w przypadku stwierdzenia niestosowania się do powyższych ograniczeń przez wiernych uczestniczących w kulcie religijnym, odpowiedzialność z tego tytułu nie spoczywa bezpośrednio na podmiocie konfesyjnym. Jeśli obowiązek taki zostanie zignorowany, to odpowiedzialność z tego tytułu winna dotyczyć – jak się wydaje – konkretnie tego uczestnika, który do owego obowiązku nie zastosuje się²⁴. Na marginesie sytuacja, w której funkcjonariusze Policji mieliby w trakcie celebrowanego nabożeństwa mierzyć odległości między wiernymi lub kontrolować wymóg posiadania maseczek, byłaby oczywistym zakłóceniem kultu religijnego, trudnym do pogodzenia chociażby z treścią art. 8 ust. 3 Konkordatu, w którym państwo polskie zobowiązało się (w odniesieniu do Kościoła katolickiego) zapewnić nienaruszalność miejscom przeznaczonym do sprawowania kultu.

Zatrzymując się przy ograniczeniu dotyczącym obowiązku zasłaniania nosa i ust, zauważyć też warto, iż w świetle wskazanych regulacji ustalenie, kto i kiedy zwolniony jest z tego obowiązku, również oczywiste nie jest. Po pierwsze dlatego, że samo pojęcie „sprawowanie kultu religijnego” nie jest

²⁴ Na marginesie warto odnotować, że do 28 listopada 2020 r. egzekwowany wobec każdego obywatela obowiązek zakrywania nosa i ust był całkowicie bezpodstawny. Obowiązek ten nawiązywał wprawdzie do ustawowej delegacji zawartej w art. 46a w związku z art. 46b pkt 4 ustawy o chorobach zakaźnych, jednak rzecz w tym, że zgodnie z treścią art. 46a wymienionej ustawy, obowiązek poddania się badaniom lekarskim oraz stosowania innych środków profilaktycznych i zabiegów dotyczył wyłącznie „osób chorych i podejrzanych o zachorowanie”. Zgodnie z art. 2 pkt 20 i 21 tej ustawy, podejrzany o chorobę zakaźną to osoba, u której występują objawy kliniczne lub odchylenia od stanu prawidłowego w badaniach dodatkowych, mogące wskazywać na chorobę zakaźną, a podejrzany o zakażenie to osoba, u której nie występują objawy zakażenia ani choroby zakaźnej, ale która miała styczność ze źródłem zakażenia, a charakter czynnika zakaźnego i okoliczności styczności uzasadniają podejrzenie zakażenia. Z powyższej regulacji ustawowej wynika zatem, że analizowany obowiązek zakrywania nosa i ust nie odnosił się do każdego, a tylko do tych osób, które miały styczność z konkretnym źródłem zakażenia. Prawny nakaz stosowania profilaktyki związanej z zakrywaniem nosa i ust adresowany do obywateli w przestrzeni publicznej nie mógł zatem pomijać lub znosić wskazanych przesłanek opisanych w ustawie o chorobach zakaźnych. Zakres restrykcji wydanej „na podstawie” ustawy nie mógł być szerszy od regulacji zawartych w danej ustawie merytorycznej. Stan ten uległ zmianie dopiero z wejściem w życie ustawy z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem COVID-19. Wprowadzono w niej zmianę dodając do art. 46b o chorobach zakaźnych punkt 13 w brzmieniu: „nakaz zakrywania ust i nosa, w określonych okolicznościach, miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach, wraz ze sposobem realizacji tego nakazu”. Przepis ten wszedł w życie 29 listopada 2020 r. Dokonana zmiana upoważniła Radę Ministrów do regulowania w drodze rozporządzenia kwestii zakrywania ust i nosa. Z uprawnień tych skorzystano, efektem czego są wydawane od tego czasu rozporządzenia w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii.

definiowane ustawowo. W poszczególnych Kościołach i innych związkach wyznaniowych desygnat tego pojęcia bywa różny. Po wtóre, także i określenie „osoba sprawująca kult religijny” nie jest oczywiste i w każdej denominacji jego zakres podmiotowy bywa zróżnicowany. Przy dekodowaniu tego pojęcia trudno też odwoływać się do zamysłu prawodawcy, gdyż ten – jak wskazano – na przestrzeni roku ewoluował. Początkowo z obowiązku tego zwolnione były osoby duchowne w trakcie sprawowania kultu religijnego; następnie osoby duchowne sprawujące kult religijny, w tym czynności lub obrzędy religijne, a w przypadku braku duchownego – innej osoby sprawującej kult religijny, podczas jego sprawowania; a w ostatnich regulacjach – osoby sprawujące kult religijny w trakcie jego sprawowania. Jeśli prawodawca świadomie zrezygnował z pojęcia osoby duchownej na rzecz osoby sprawującej kult religijny, to – jak się wydaje – termin ten należałoby obecnie interpretować szeroko, uznając, iż odnosi się on również do osób świeckich, które w różnej formie uczestniczą w wykonywaniu funkcji liturgicznych.

Odnosząc się natomiast *stricte* do aspektu kary grożącej za nierespektowanie wskazanych ograniczeń podnieść należy, iż w aktualnym stanie prawnym materię tę reguluje art. 116a § 1a ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń²⁵, który za nieprzestrzeganie zakazów, nakazów, ograniczeń lub obowiązków określonych w przepisach o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi przewiduje grzywnę²⁶ albo karę nagany.

W stanie prawnym obowiązującym do 28 listopada 2020 r., tj. do wejścia w życie ustawy z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem Covid-19, oprócz regulacji zawartych w Kodeksie wykroczeń, art. 48a ust. 1 ustawy o chorobach zakaźnych przewidywał za niestosowanie się do zakazu zasłaniania ust i nosa karę pieniężną w wysokości od 5000 zł do 10 000 zł, przy czym karę tę wymierzano w drodze decyzji administracyjnej, która podlegała natychmiastowemu wykonaniu z dniem jej doręczenia. Aktualnie, dokonując nowelizacji art. 48a ust.1 ustawodawca nie włączył (zapewne jedynie przez przeoczenie) do treści tego przepisu art. 46b pkt 13, który właśnie statuuje obowiązek zasłaniania ust i nosa. Oznacza to, że w obecnym stanie prawnym niestosowanie się do powyższego nakazu używania maseczek może rodzić jedynie wskazaną wyżej odpowiedzialność

²⁵ Dz.U. z 1971 r., Nr 12, poz. 114 ze zm. [dalej: k.w.].

²⁶ Zgodnie z art. 24 § 1 k.w. grzywnę wymierza się w wysokości od 20 do 5000 zł, chyba że ustawa stanowi inaczej.

wykroczeniową, nie może natomiast skutkować ukaraniem wymienioną karą pieniężną przez powiatowych inspektorów sanitarnych.

3. PRAWO WŁASNE KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH WOBEC ZAGROŻENIA KORONAWIRUSEM

Decyzje władz państwowych związane z wprowadzaniem ograniczeń w zakresie publicznego sprawowania kultu religijnego nie były – co do zasady – podważane i bojkotowane przez Kościoły i związki wyznaniowe. Wiele wspólnot religijnych wydało też własne akty odnoszące się do sprawowania kultu z udziałem wiernych, które miały na celu minimalizację ryzyka zakażenia.

Tytułem przykładu wskazać można, że Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP na czas pandemii całkowicie zawiesił celebrację wszystkich swoich nabożeństw oraz spotkań parafialnych²⁷, a Kolegium Kościelne Parafii Ewangelicko-Reformowanej w Warszawie rekomendowało korzystanie ze zdalnej formy uczestnictwa w nabożeństwach oraz zawiesiło funkcjonowanie w formie stacjonarnej Szkoły Niedzielnej²⁸. Rada Kościoła Chrześcijan Baptystów w RP zaapelowała o stosowanie się do zaleceń Ministerstwa Zdrowia i innych państwowych instytucji oraz zaleciła organizowanie nabożeństw w małych grupach, z możliwością udziału internetowego²⁹, natomiast Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej ograniczył modlitwy w zarządzanych przez siebie świątyniach, polecając wiernym ich praktykowanie w domach³⁰.

Prezydium Konferencji Episkopatu Polski wydało z kolei wskazówki³¹ zalecające udzielanie dyspensy od obowiązku uczestnictwa we mszy św.

²⁷ Nadzwyczajne zasady życia parafialnego w czasie pandemii, <https://www.luteranie.pl/files/2.Nadzwyczajnezasadyyciaparafialnegowczasachpandemii.pdf> [dostęp: 9.05.2020].

²⁸ <https://reformowani.org.pl/aktualnosci/1839-komunikat-kolegium-koscielnego-z-16-pazdziernika-2020> [dostęp: 1.06.2021].

²⁹ <https://baptysci.pl/aktualnosci/item/67-list-ws-epidemii-koronawirusa> [dostęp: 1.06.2021].

³⁰ M. OLSZÓWKA, K. DYDA, *Analiza konstytucyjności*, s. 441-469; Oświadczenie Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, mzr.pl/oswiadczenie-najwyzszego-kolegium-muzulmanskiego-muzul-manskiego-zwiazku-religijnego-w-rzeczypospolitej-polskiej/ [dostęp: 30.05.2021].

³¹ Zarządzenie nr 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski, <https://episko-pat.pl/zarzadzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-mar-ca-2020-r/> [dostęp: 29.05.2021]; Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla Biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach, <https://episkopat.pl/prezydium-episkopatu-przypominamy-o-koniecznosci-udzielenia-ko-lejnej-dyspensy-2/> [dostęp: 30.05.2021].

niedzielnej i w święta nakazane, które zostały przyjęte przez ordynariuszy we wszystkich diecezjach w Polsce. Ponadto np. Biskup gliwicki w marcu 2020 r. wydał dekret³², na mocy którego postanowiono m.in. o odprawianiu mszy św. bez udziału wiernych świeckich i odwołaniu nabożeństw pasyjnych. Podobną decyzję w marcu 2020 r. podjął również Biskup tarnowski. W obu wymienionych diecezjach możliwość sprawowania mszy św. „z udziałem ludu” została przywrócona dopiero 20 kwietnia 2020 r.³³ Metropolita gdański z kolei w dekrecie z 3 czerwca 2020 r. dotyczącym posługi liturgiczno-duszpasterskiej zaapelował o odpowiedzialne zachowanie w zgromadzeniach liturgicznych i pracy duszpasterskiej, przypominając o zasłanianiu nosa i ust, o zasadach obowiązujących w miejscach kultu, w tym o niekorzystaniu z wody święconej, a także wskazał, że w miesiącu czerwcu, ze względu na wyjątkowe okoliczności związane z koronawirusem, zamiast 9-dniowej nowenny przed sakramentem bierzmowania należy zorganizować 3-dniowe triduum przygotowujące bezpośrednio do tego sakramentu³⁴. Biskup kielecki natomiast w dekrecie z 4 kwietnia 2020 r. wydanym w sprawie celebracji Wielkiego Tygodnia oraz Triduum Paschalnego podkreślił, że w trakcie błogosławienia palm nie należy używać pobłogosławionej wody, w Wielki Czwartek należy opuścić *mandatum* (obrzęd mycia nóg), a w Wielki Piątek nie ma obrzędu ucałowania krzyża przez celebransę oraz pozostałych uczestników Liturgii i nie należy też pozostawiać krzyża w miejscu, gdzie byłby on ogólnodostępny do ucałowania. W Wielką Sobotę nie należy organizować błogosławieństwa pokarmów na stół wielkanocny³⁵.

³² Dekret z dnia 14 marca 2020 r., <https://kuria.gliwice.pl/2020/03/14/dekret-14-03-2020/> [dostęp: 20.05.2021].

³³ M. OLSZÓWKA, K. DYDA, *Analiza konstytucyjności*, s. 441-469; Dekret Biskupa Tarnowskiego w związku ze stanem epidemii w Polsce, <https://diecezja.tarnow.pl/index.php/wiadomosci/item/7573-dekret-biskupa-tarnowskiego-w-zwiaz-ku-ze-stanem-epidemii-w-polsce-24-03-2020> [dostęp: 1.06.2021].

³⁴ <https://www.diecezja.gda.pl/aktualnosci/komunikaty-i-ogloszenia/68520/koronawirus-komunikaty-konferencji-episkopatu-polski-i-kurii-metropolitalnej-gdanskiej> [dostęp: 1.06.2021].

³⁵ https://diecezja.kielce.pl/sites/default/files/dekret_ws_celebracji_wielkiego_tygodnia_2020_0.pdf [dostęp: 1.06.2021]. Na marginesie jedynie odnotować należy, iż kwestia zakazu używania wody święconej w trakcie sprawowania kultu religijnego nie była w Kościele katolickim ujmowana jednolicie, aczkolwiek stanowisko odmienne w tej kwestii było prezentowane sporadycznie, szerzej zob. M. GONERA, *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, „Com.press.Media i komunikacja społeczna” 2020, nr 3, s. 88-89.

WNIOSKI

Rozprzestrzenianie się koronawirusa SARS-CoV-2 i spowodowany tym masowy wzrost zachorowań na COVID-19 wywołał sytuację, w jakiej społeczeństwo, a także funkcjonujące w nim Kościoły i wspólnoty religijne nie znalazły się nigdy. Pandemia narzuciła konieczność znalezienia nowej formuły organizacyjnej w działalności zarówno szeregu instytucji oraz urzędów państwowych, jak i wspólnot religijnych. Odśloniła także nowy, dotąd niewystępujący aspekt we wzajemnych relacjach pomiędzy państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi.

Doświadczenie epidemii COVID-19 w Polsce, w okresie od marca 2020 r. do końca maja 2021 r. prowadzi do wniosku, że rozwiązania przyjęte przez państwo w odniesieniu do wspólnot religijnych nie były właściwe. Wprowadzono je z pogwałceniem zarówno standardów konstytucyjnych, jak i zasad legislacyjnych, przy czym poważne wątpliwości budzi nie tylko proporcjonalność i racjonalność niektórych restrykcji, ale nawet i sama treść przepisów, które materię tę regulują. Taki stan rzeczy uzasadnia zatem potrzebę sformułowania dwóch zasadniczych postulatów na przyszłość.

Po pierwsze: wskazuje na konieczność opracowania przez państwo spójnej strategii działania w walce z COVID-19 (a w przyszłości również i z inną pandemią) w obszarze dotyczącym funkcjonowania Kościołów i związków wyznaniowych w przestrzeni publicznej. Istnienie takiej całościowej strategii wydaje się szczególnie pożądane zwłaszcza wówczas, gdy dynamiczny rozwój sytuacji wymaga działania pod presją czasu i podejmowania przez organy władzy publicznej decyzji *ad hoc*. Nie ulega przy tym wątpliwości, że opracowanie postulowanej strategii winno być poprzedzone szerokimi konsultacjami z Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, co jest nieodzowne zwłaszcza na płaszczyźnie związanej z ograniczaniem sprawowania kultu religijnego. Podkreślić też wyraźnie trzeba, że ograniczenia w sprawowaniu kultu religijnego – jakiegokolwiek by one były – nie mogą oznaczać faktycznego pozbawienia wiernych tej formy religijnej ekspresji.

Po drugie: wskazuje, iż pożądane byłoby wypracowanie przez same podmioty konfesyjne zarówno najlepszych praktyk postępowania w okolicznościach wymagających czasowego ograniczenia kontaktu fizycznego wiernych, jak i własnych rozwiązań prawnych. Przykłady podane wyżej dowodzą, że związki religijne są w stanie samodzielnie i niezależnie od władz państwowych wprowadzić regulacje przeciwdziałające rozszerzaniu się epidemii.

Działania Kościołów i związków wyznaniowych podejmowane (lub niepodejmowane) w dobie rozprzestrzeniania się koronawirusa SARS-CoV-2 mają niebagatelne znaczenie dla rozmiaru społecznych skutków, jakie pandemia ta wywoła, i to w wielu aspektach. To, jaką postawę w walce z wirusem przyjmą wspólnoty religijne i na ile skłonne będą one do wprowadzenia ograniczeń w zakresie gromadzenia się wiernych, w sposób bezpośredni rzutować będzie na ilość zakażeń w społeczeństwie. Umożliwienie wiernym dostępu do udziału w nabożeństwach i innych praktykach religijnych, w formułach wyłączających ich kontakt fizyczny, oraz wprowadzenie zmian w zakresie opieki duszpasterskiej, z położeniem nacisku na kontakt zdalny, może ograniczyć skalę pandemii nie tylko w wymiarze skutków *stricte* fizycznych, ale również w zakresie zdrowia psychicznego osób wierzących.

Postawa przyjmowana przez wspólnotę religijną wpływa również na ich postawę wobec ograniczeń narzucanych przez władze państwowe. Przy aprobującej postawie wspólnoty, w tym jej zwierzchników, zrozumienie dla ograniczeń wprowadzanych przez stosowne służby bywa większe. Wzrasta wówczas również i stopień podporządkowania się tym ograniczeniom.

Nie można jednak tracić z pola widzenia tego, że wprowadzane w tym szczególnym czasie nadzwyczajne rozwiązania prawne nie mogą prowadzić do nieuzasadnionego i arbitralnego ograniczania praw podmiotów konfesyjnych oraz osób wierzących.

PIŚMIENNICTWO

Źródła prawa

- Arcybiskup Gdański: Dekret dotyczący posługi liturgiczno-duszpasterskiej po zniesieniu limitu uczestników liturgii z dnia 3 czerwca 2020 r., <https://www.diecezja.gda.pl/aktualnosci/komunikaty-i-ogloszenia/68520/koronawirus-komunikaty-konferencji-episkopatu-polski-i-kurii-metropolitalnej-gdanskiej> [dostęp: 1.06.2021].
- Biskup Gliwicki: Dekret w związku z wprowadzeniem stanu zagrożenia epidemicznego w Polsce z dnia 14 marca 2020 r., <https://kuria.gliwice.pl/2020/03/14/dekret-14-03-2020/> [dostęp: 20.05.2021].
- Biskup Kielecki: Dekret w sprawie celebracji Wielkiego Tygodnia oraz Triduum Paschalnego z dnia 4 kwietnia 2020 r., https://diecezja.kielce.pl/sites/default/files/dekret_ws_celebracji_wielkiego_tygodnia_2020_0.pdf [dostęp: 1.06.2021].
- Biskup Tarnowski: Dekret w związku ze stanem epidemii w Polsce z 24 marca 2020 r., <https://diecezja.tarnow.pl/index.php/wiadomosci/item/7573-dekret-biskupa-tarnowskiego-w-zwiazku-ze-stanem-epidemii-w-polsce-24-03-2020> [dostęp: 1.06.2021].

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań: Pallottinum 1984.
- Konferencja Episkopatu Polski: Wskazania Prezydium Konferencji Episkopatu Polski dla Biskupów odnośnie do sprawowania czynności liturgicznych w najbliższych tygodniach, <https://episkopat.pl/prezydium-episkopatu-przypominamy-o-koniecznosc-udzielenia-ko-lejnej-dyspensy-2/> [dostęp: 30.05.2021].
- Konferencja Episkopatu Polski: Zarządzenie nr 1/2020 Rady Stałej Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2020 r., <https://episko-pat.pl/zarzadzenie-nr-1-2020-rady-stalej-konferencji-episkopatu-polski-z-dnia-12-mar-ca-2020-r/> [dostęp: 29.05.2021].
- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz.U. z 1998 r., Nr 51, poz. 318.
- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483.
- Kościół Chrześcijan Baptystów w RP, List ws. epidemii koronawirusa, <https://baptysci.pl/aktualnosci/item/67-list-ws-epidemii-koronawirusa> [dostęp: 1.06.2021].
- Nadzwyczajne zasady życia parafialnego w czasie pandemii, <https://www.luteranie.pl/files/2.Nadzwyczajnezasadyyciaparafialnegowczasachpandemii.pdf> [dostęp: 9.05.2020].
- Oświadczenie Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, mzr.pl/oswiadczenie-najwyzszego-kolegium-muzulmanskiego-muzul-manskiego-zwiazku-religijnego-w-rzeczypospolitej-polskiej/ [dostęp: 30.05.2021].
- Parafia Ewangelicko-Reformowana w Warszawie, Komunikat Kolegium Kościelnego z 16 października 2020 r., <https://reformowani.org.pl/aktualnosci/1839-komunikat-kolegium-koscielnego-z-16-pazdziernika-2020> [dostęp: 1.06.2021].
- Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich do Prezesa Rady Ministrów z 4 czerwca 2020 r., VII.565.461.2020.ST, s. 17, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/do%20Prezesa%20RM%20ws%20naruszenia%20praw%20i%20wolności%20w%20czasie%20pandemii%2C%204.06.2020_0.pdf [dostęp: 29.05.2021].
- Rekomendacje Światowej Organizacji Zdrowia World Health Organization, COVID-19 – strategy update, <https://www.who.int/docs/> [dostęp: 29.09.2021].
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz.U. z 2020 r., poz. 433.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 491.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 673.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 kwietnia 2020 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 697.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2021 r., poz. 512.

- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 2 maja 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 792.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 marca 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2021 r., poz. 546.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 25 marca 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 155.
- Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 658.
- Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz.U. z 2020 r., poz. 566.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1989 r., Nr 29, poz. 154.
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych, Dz.U. z 2020 r., poz. 374.
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń, Dz.U. z 1971 r., Nr 12, poz. 114 ze zm.
- Ustawa z dnia 28 października 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z przeciwdziałaniem sytuacjom kryzysowym związanym z wystąpieniem Covid-19, Dz.U. z 2020 r., poz. 2112.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, Dz.U. z 2020 r., poz. 1845 ze zm.

Literatura

- BORECKI Paweł: *Autonomia kościołów i innych związków wyznaniowych we współczesnym prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 15 (2012), s. 85-109.
- BORECKI Paweł: *Geneza modelu relacji państwo–kościół w konstytucji RP*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe 2008.
- DI IORIO Tiziana: *La quarantena dell'anima del civis-fidelis. L'esercizio del culto nell'emergenza sanitaria da Covid-19 in Italia*, „Rivista telematica” 2020, nr 11 (<https://www.statoechiese.it>).
- GONERA Marcin: *Funkcjonowanie Kościoła katolickiego w Polsce w czasie pandemii koronawirusa*, „Com.press. Media i komunikacja społeczna” 2020, nr 3, s. 88-89.
- KRUKOWSKI Józef: *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2000.
- KRZEWICKI Jarosław: *Relacje Kościół-Państwo w Polsce wobec COVID-19*, „Kościół i Prawo” 9 (2020), nr 1, s. 83-100.
- MADERA Adelaide: *Some preliminary remarks on the impact of COVID-19 on the exercise of religious freedom in the United States and Italy*, „Rivista telematica” 2020, nr 16 (<https://www.statoechiese.it>).

- MEZGLEWSKI Artur, MISZTAŁ Henryk, STANISZ Piotr: *Prawo wyznaniowe*, Warszawa: C.H. Beck 2011.
- OLSZÓWKA Marcin, DYDA Konrad: *Analiza konstytucyjności ograniczeń w korzystaniu z wolności religii podczas pandemii koronawirusa w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 23 (2020), s. 441-469.
- SITARZ Mirosław: *The right of Christ's faithful to the Holy Sacraments during pandemic conditions*, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie” 14 (2021), nr 1, s. 337-344.

OGRANICZENIE SPRAWOWANIA KULTU RELIGIJNEGO
W CZASIE EPIDEMII COVID-19 W POLSCE.
WYMIAR PRAWNY

Streszczenie

Funkcjonowanie wspólnot religijnych w przestrzeni publicznej w okresie wzmożonych zachorowań związanych z pandemią COVID-19 rodzi szereg pytań ważnych społecznie. Z jednej strony są to pytania o to, jaką postawę wspólnoty religijnej przyjmują w walce z koronawirusem SARS-CoV-2 i czy w tym okresie wzmożonej próby dla całych społeczeństw, Kościoły i związki wyznaniowe w Polsce współdziałają z państwami dla realizacji dobra wspólnego? Z drugiej strony pojawiają się pytania o to, w jakim zakresie władze państwowe uprawnione są do narzucania wspólnotom religijnym określonego sposobu zachowania się i czy istnieją granice ingerencji państwa w autonomię wspólnot religijnych w dobie pandemii walki z koronawirusem? Pytania powyższe wpisują się w zagadnienie szeroko pojętej relacji pomiędzy państwem a Kościołami oraz innymi związkami wyznaniowymi i dotyczą takiego aspektu tych relacji, który – ze względu na bezprecedensowy charakter i skalę samej pandemii – nie był jeszcze przedmiotem szerszej uwagi nauki współczesnej. Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na te pytania.

Słowa kluczowe: koronawirus; pandemia; COVID-19; SARS-CoV-2; Kościoły i związki wyznaniowe; relacje państwo–Kościół; autonomia wspólnot religijnych